

Inna Ivaniuk – Tarnopol

Wycieczki do muzeów i miejsc historycznych oraz ich rola w nauczaniu historii regionalnej. Głos w dyskusji.

Szkoły mają za zadanie zapoznanie młodzieży z historią państwa, jego kultury w różnych epokach formowania się społeczeństwa. Mają też na celu przypomnienie wybitnych jednostek, które twórczością i działalnością wpływały na jego świadomość. Programy szkolne zwracają uwagę zwłaszcza na interpretację faktów historycznych czy na wizualną stronę wypełniania wymogów programowych, a nie tylko na pamięciowe opanowanie materiału rzeczowego.

Na lekcjach historii nadal przeważa nauczanie metodą słowno-pamięciową, które pozwala młodzieży poznać fakty, daty, wydarzenia, genealogię poszczególnych dynastii czy też ważne postacie wpływające na bieg wydarzeń historycznych w różnych krajach. Jednym z zadań pedagogów jest kształtowanie umiejętności samodzielnego myślenia i wyciągania wniosków przez uczniów, a można ją rozwijać przez stosowanie metod aktywizujących pracę ucznia. Do osiągnięcia założonych celów powinny służyć zróżnicowane formy pracy, stosowane w czasie nauczania historii w szkołach na różnym poziomie kształcenia. Do takich metod nauczania zaliczyć należy wycieczki historyczne do muzeów różnego typu, posiadających zbiory o zróżnicowanej tematyce.

Podstawowym zadaniem muzeów jest gromadzenie zabytków ruchomych z poszczególnych dziedzin, ich opracowywanie i udostępnianie społeczeństwu. Innym z zadań muzeów jest prowadzenie badań naukowych w zakresie związanym z różnymi dziedzinami historii i muzeologii, organizowanie konferencji, sympozjów z wolnym dostępem dla publiczności. Wyniki swojej pracy upowszechniają przy pomocy wydawnictw, organizując okazjonalne wystawy, konferencje i odczyty. Muzea korzystają też ze spotkań naukowych i popularyzatorskich mających na celu rozwijanie i utrwalanie zainteresowań historycznych i regionalistycznych¹.

Muzea możemy określić instytucjami powszechnej edukacji historycznej społeczeństwa. W znaczącym stopniu mogą one wspomagać edukację historyczną w szkołach poprzez umożliwianie prowadzenia w salach wystawienniczych lekcji historii i zapoznanie uczniów ze swymi zbiorami. Jeszcze na początku lat dziewięćdziesiątych

¹ Ustawa o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej z dnia 25 października 1994 i 27 czerwca 1996; Ustawa o muzeach z dnia 21 listopada 1996 r.

XX w. istniały we wszystkich liczących się muzeach działy oświatowe, które zajmowały się organizacją różnych form upowszechniania wiedzy o przeszłości i koordynowały lekcje historii na bazie swoich ekspozycji stałych i okazjonalnych. W następnych latach w zdecydowanej większości muzeów działy te zlikwidowano. Ze względu na wielkość zbiorów muzealnych i ich charakter oraz wartości historyczne muzea podzielono na: centralne, w tym narodowe, okręgowe, regionalne i lokalne.

Muzea posiadają działy historyczne, etnograficzne i archeologiczne. W niektórych placówkach znajdują się także działy gromadzące militaria. Często wyodrębnia się w nich sekcje malarstwa, rzeźby i numizmatyki. Wyodrębniono też muzea specjalistyczne: przemysłowe, historyczne, biograficzne, przyrodnicze, budownictwa ludowego i inne. W niektórych muzeach w południowo-wschodniej Polsce ekspozycje są nierozzerwalnie związane z zabytkowymi budowlami, w których się mieszczą. Najważniejsze z nich, to: Muzeum-Zamek w Łańcucie, Muzeum w Krasiczynie, w Baranowie Sandomierskim i Muzeum Kopalnictwa Naftowego w Bóbrce.

Muzea regionalne, które młodzież w mniejszych ośrodkach najczęściej ma możliwość zwiedzać, mają różnorodne zbiory i wydzielone w nich zostają z czasem działy, które specjalizują się w gromadzeniu i opracowywaniu zbiorów zwykle z takich dziedzin, jak: archeologia, etnografia i kultura materialna ludności regionu oraz historia regionu i państwa. Rzadko w tych placówkach znajdują się działy poświęcone historii techniki i przemysłu. Aby pomóc młodzieży zrozumieć postęp cywilizacyjny na przestrzeni dziejów, powinno się pokazać rozwój poszczególnych typów narzędzi, zwłaszcza dotyczących technik uprawy roli, od prymitywnych narzędzi pierwszych kultur neolitycznych, do współczesnych maszyn rolniczych. Naprzeciw tej tematyce wychodzą często stałe ekspozycje w działach archeologicznych muzeów regionalnych. Wiele ekspozycji służących pogłębieniu wiedzy z zagadnień związanych z tą problematyką, a zwłaszcza z rozwojem rolnictwa jest zgromadzonych w skansenach. Tego typu muzea są rozmieszczone w zasadzie w każdym regionie geograficznym i związane z poszczególnymi grupami etnicznymi lub też przedstawiają kulturę materialną różnych grup etnicznych zamieszkujących cały region, który reprezentują².

Skanseny nie tylko gromadzą wiele ekspozycji kultury materialnej, ale także organizują pokazy na żywo przedstawiające wybrane dziedziny życia i działalności człowieka w różnych epokach, jak np. produkcja garnków, wyrobów wykonywanych

² Dwa najstarsze skanseny w sąsiadującym z Ukrainą - obwodem lwowskim - województwie podkarpackim funkcjonują w Sanoku, Kolbuszowej, a najmłodszy w Trzcinicy k/Jasła. W zasadzie ten ostatni jest skansenem (rezerwatem) archeologicznym. Namiastkę skansenu stanowi Muzeum wsi lemkońskiej w Zyndranowej k. Jaślik. Funkcje podobne do skansenu pełni także tzw. Osada kresowa w Baszni Dolnej k. Lubaczowa.

przez kowali czy też wytwarzanie wyrobów spożywczych, takich jak np. chleb, maślo, sery itp.³

Szczególną rolę odgrywają też skanseny i rezerwy archeologiczne, przedstawiające zwykle jedną z epok w postaci dość często zachowanej osady czy też pojedynczego obiektu. Tego typu zachowane obiekty, często częściowo rekonstruowane, są miejscem do przeprowadzenia żywej lekcji historii dotyczącej danej epoki. Przykładem ożywionego skansenu archeologicznego w województwie Podkarpackim jest np. Trzcinička. Jasła. W obiekcie tym odbywają się imprezy historyczne, które rekonstruują życie dawnych mieszkańców tego grodu. Tego typu pokazy mogą być żywą lekcją historii dla uczniów wszystkich typów szkół⁴. Poza tym powinno dojść do uzgodnienia między muzeami i szkołami długofalowego programu organizowanych imprez, wystaw i pokazów plenerowych czy też rekonstrukcji historycznych, które byłyby spójne z programami nauczania historii w szkołach na różnych poziomach nauczania.

Muzea są istotnym elementem pozaszkolnej edukacji historycznej. Dla nauczyciela historii instytucja ta jest cennym uzupełnieniem warsztatu pracy dydaktycznej i wychowawczej. Stwarza możliwości modernizowania procesu kształcenia historycznego uczniów i naukowego rozwoju nauczyciela historii. Chcąc osiągnąć dobre rezultaty na „lekcji muzealnej”, należy ją dobrze zaplanować i przygotować. Nauczyciel prowadzący przedmiot historia w szkole powinien najpierw zapoznać się z eksponatami dotyczącymi tematu lekcji, które znajdują się w muzeum, a następnie wprowadzić młodzież w problematykę tematu, który byłby na tej lekcji omawiany. W tym celu należy przygotować konspekt tej jednostki lekcyjnej, który obejmowałby całość problematyki dotyczącej prowadzonej lekcji⁵.

W trakcie lekcji w muzeum nauczyciel powinien przede wszystkim wiedzieć, że⁶:

- ekspozycja tworzy pole uwagi i oglądu, jest jego centrum wraz z peryferiami, które otaczają centrum. Z tych ostatnich napływają wrażenia rozmyte i niewyraźne;
- w centrum pola spostrzeżeniowego może znaleźć się tylko kilka eksponatów i to tylko przez krótki czas, natomiast na jego peryferiach może być ich więcej;
- występuje koncentracja uwagi i postrzegania wyrażająca się natężeniem i szybkością postrzegania eksponatów;

³ Pokazy takie odbywają się przede wszystkim w skansenie w Kolbuszowej.

⁴ Rezerwy archeologiczne starają się prowadzić edukację dotyczącą odległych epok, z których pochodzą.

⁵ P. Unger, *Lekcja historii w muzeum*, „Wiadomości Historyczne”, 1961 nr 2, s. 13.

⁶ S. Lorentz, *Przewodnik po muzeach i wystawach w Polsce*, Warszawa 1982; W. Gluziński, *U podstaw muzeologii*, Warszawa 1980; *Muzea skansenowskie w Polsce*, t. I i II, Poznań 1972; A. Zielecki, *Kształtowanie spostrzeżeń i wyobrażeń u uczniów na lekcjach historii w muzeum* [w:] *Muzeum nauczania historii*, red. A. Zielecki, Rzeszów 1989, s. 65-83.

- stabilność uwagi warunkuje umiejętność powstrzymywania się od nieuzasadnionego przenoszenia centrum na inny obszar ekspozycji, przez co ogląd jest dokładniejszy, bardziej wyczerpujący, a uczeń uzyska więcej informacji i relacji wyjaśniających;
- zjawisko selektywności uwagi i postrzegania umożliwia szybkie odnalezienie poszukiwanych eksponatów istotnych dla faktu historycznego cech. Można tę sprawność ukierunkować poprzez stawianie pytań, zadań skłaniających do przypomnienia informacji umożliwiających rozróżnianie, różnicowanie i porównywanie.

Każdy z powyższych elementów postrzegania może dominować przy różnych eksponatach i na różnym etapie uczenia się. Prowadzący zajęcia nauczyciel może je wzmacniać przez pobudzanie ciekawości, emocji, postawienie pytania problemowego. Ekspozyty, z jednej strony stwarzają pozytywne możliwości poznania, ale z drugiej strony zbyt rozległy rozmiar ekspozycji może utrudniać percepcję. Dlatego oglądaniu wystawy złożonej z wielu elementów powinien towarzyszyć wykład wyjaśniający podstawowe idee ekspozycji tak, by młodzież skoncentrowała się na najistotniejszych jej fragmentach.

Korzystanie z muzeów w procesie dydaktycznym powinno mieć na celu m.in. wzbudzenie potrzeby obcowania z zabytkami historycznymi i ukształtowanie umiejętności odczytywania treści zawartych w poszczególnych eksponatach i ekspozycjach muzealnych⁷. Lekcje muzealne mają też niewątpliwie olbrzymi wpływ na propagowanie regionalizmu, który jest formą świadomości społecznej, tradycji, kultury, systemu wartości oraz regionalnej świadomości historycznej, a historia regionalna spełnia wszystkie wymagania dydaktyczno-wychowawcze stawiane szkolnemu kształceniu młodzieży, ponieważ dostarcza wiedzy, uczy racjonalnego myślenia, kształtuje świadomość, postawy, stwarza możliwość różnorodnych działań podejmowanych przez uczniów i dostarcza pozytywnych przeżyć oraz ukazuje realia przeszłości i teraźniejszości⁸.

Część lekcji należy przeprowadzić i w muzeum i w konkretnym miejscu historycznym. Doskonałym tego przykładem może być lekcja poświęcona powstawaniu

⁷ J. Czajkowski, *Muzea na wolnym powietrzu w Europie*, Rzeszów-Sanok 1984; T. Gołaszewski, *Dziecko w muzeum*, Warszawa 1967; *Muzeum i nauczanie*, red. A. Kunysz, J. Mikołajtis, Przemysł 1975; *Muzeum w służbie człowieka*, Poznań 1972; *Muzeum w nauczaniu historii*, red. A. Zielecki, Rzeszów 1989; P. Unger, *Muzea w nauczaniu historii*, Warszawa 1988; A. Zielecki, *Muzea* [w:] *Współczesna dydaktyka historii. Zarys encyklopedyczny dla nauczycieli i studentów*, red. J. Maternicki, Warszawa 2004, s. 201-203.

⁸ A. Zielecki, *Regionalizm w reformowanej szkole polskiej* [w:] *Szkoła a regionalizm, materiały z sesji popularnonaukowej* (Jasło, 21 maja 1999 roku), red. W. Hap, Jasło 2000, s. 23-45; E. Biłos, *Regionalizm kreatywny w nowoczesnej szkole*, Częstochowa 1998; *Region i ludzie a historiografia i tożsamość. Materiały II Zjazdu Historyków Regionalistów w Gdańsku-Starbieniu*, 22-24.XI.1996, red. J. Borzykowski, Gdańsk-Ciechanów 1999.

średniowiecznych miast. Pierwsza jej część powinna się odbyć na ekspozycjach muzealnych, gdzie uczniowie zapoznają się z najważniejszymi eksponatami związanymi z powstawaniem miasta, zasadami jego budowy - na podstawie przede wszystkim zachowanych jego planów historycznych i widoków, rysunków, najstarszych obrazów części miasta, itp. które pozwoliłyby zrekonstruować jego pierwotny wygląd. Natomiast uczniowie powinni przed rozpoczęciem takiej lekcji zapoznać się z wybraną podstawową literaturą dotyczącą jej problematyki. Punktem wyjścia dla tej lekcji powinien być jednak akt lokacyjny miasta oraz jego szerokie omówienie⁹. Druga jej część powinna odbyć się na terenie, gdzie niegdyś powstawało pierwotne średniowieczne miasto. W zdecydowanej większości przypadków brak jest najczęściej większych kompleksów pierwotnej średniowiecznej zabudowy, ponieważ ta była przeważnie drewniana i została z biegiem czasu zastąpiona nową murowaną, ale zachował się zwykle plan średniowiecznego miasta ze względu na trwałość pierwotnych podziałów własnościowych¹⁰. Zachowane są też najczęściej najważniejsze budowle średniowiecznego miasta, a zwłaszcza jego świątynie wraz z ukształtowanymi wokół nich placami. Są one często przebudowane i rozbudowane, ale stoją w miejscu, gdzie zlokalizowano je w średniowieczu w momencie rozplanowywania i rozmierzania miasta. Niektóre ze średniowiecznych budowli całkowicie zmieniły swój kształt, jak np. ratusze, które z upływem czasu rozbudowywano i powiększano¹¹.

Także systemy obronne miast średniowiecznych zachowały się do dziś najczęściej fragmentarycznie i konieczna jest ich rekonstrukcja na planie, gdzie zaznaczamy zachowane relikty i hipotetyczny przebieg całego obwodu obronnego¹². W terenie omawiamy też rozmieszczenie i funkcję wszystkich innych ważniejszych budowli, zwłaszcza użyteczności publicznej, istotnych dla funkcjonowania średniowiecznego miasta. Tam również przeprowadzamy część lekcji poświęconą funkcjonowaniu miasta. Najbardziej trwałymi elementami planów średniowiecznych miast są place rynkowe.

Innym rodzajem wycieczek historycznych są wyprawy do obiektów rezydencjonalnych, takich jak: zamki, pałace czy też dwory ziemiańskie, w których zapoznujemy młodzież z ich funkcjami i zgromadzonymi tam zwykle bogatymi dziełami sztuki,

⁹ J. Białecki, *Zagadnienie regionalizmu na lekcji historii w klasie VI szkoły podstawowej i sposób wiązania go z materiałem programowym*, „Wiadomości Historyczne”, 1960, nr 2-3, s. 23.

¹⁰ T. Zagrodzki, *Regularny plan miasta średniowiecznego a limitacja miernicza* [w:] *Studia Wczesnośredniowieczne*, Wrocław 1962, t. 5; A. Dunin-Wąsowicz, *Uwarunkowania pomiarowe kształtu i wielkości średniowiecznych placów miejskich*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, 1992, nr 3, s. 342 i 346; B. Krasnowolski, *Lokacyjne układy urbanistyczne na obszarze Ziemi Krakowskiej w XIII i XIV wieku*, cz. I, s. 137-138.

¹¹ J. Malczewski, *Miasta między Wisłoką a Sanem do początku XVI wieku*, Rzeszów 2006, s. 222-223.

¹² Tamże, s. 183 - 211.

o także często z wielką rolą, jaką odgrywały one w życiu narodu i kultury. Przeważnie już same te budowle są wysokiej klasy dziełami sztuki¹³.

Oddzielną grupę lekcji stanowią zajęcia przeprowadzane w miejscach ważnych wydarzeń historycznych, np. jak miejsca sławnych bitew. One również powinny być odpowiednio przygotowane i w przypadku omawiania bitwy powinno się wcześniej zapoznać młodzież z jej przebiegiem poprzez odpowiednią literaturę i sporządzenie szkiców poszczególnych jej faz na podkładach mapowych. Te szkice powinni uczniowie mieć ze sobą w trakcie omawiania jej w terenie¹⁴. Wcześniej młodzież powinna się zapoznać również z rodzajami broni używanej w danej bitwie. W niektórych przypadkach przeprowadzenie takiej lekcji jest stosunkowo proste, ponieważ w pobliżu pola bitewnego usytuowane jest muzeum poświęcone danej bitwie¹⁵.

Inny typ lekcji muzealnej stanowią zajęcia przeprowadzane w muzeach biograficznych czy też tzw. izbach pamięci poświęconych ważnym postaciom historycznym, które zasłużyły się wielce dla danego państwa, czy regionu w dziedzinie: sztuki, literatury, muzyki, nauki, czy polityki. W zasadzie wszystkie eksponaty zgromadzone w takim miejscu dotyczą danej postaci¹⁶. Lekcję taką można połączyć z wieczorem poezji danego autora czy też koncertem jego utworów.

Nauczyciel historii powinien przygotować uczniów do korzystania z wystaw muzealnych poprzez przeprowadzenie lekcji historii w muzeum. Do takiej lekcji należy przygotować uczniów poprzez zapoznanie ich z historią okresu, z którym związane są dane zajęcia.

¹³ Na Podkarpaciu z czołowych rezydencji najbardziej znane, to zamek w Łańcucie, w Krasiczynie i Baranowie Sandomierskim. Pomniejszych obiektów rezydencjonalnych w różnym stanie zachowania, o lokalnym zwykle znaczeniu, możemy doliczyć się kilkuset.

¹⁴ M. Lipowicz, *Jak wykorzystać wystawę muzealną w realizacji programu nauczania historii*, „Wiadomości Historyczne”, nr 2/1961, s. 27.

¹⁵ Możliwość przeprowadzenia takiej lekcji istnieje w Dukli, gdzie w pobliżu terenów, na których toczyła się bitwa o Przelęcz Dukielską znajduje się obszerna ekspozycja poświęcona temu wydarzeniu.

¹⁶ Na Podkarpaciu jest tylko muzeum biograficzne w Żarnowcu poświęcone Marii Konopnickiej, ale są działy lub ekspozycje w niektórych muzeach poświęcone wybitnym postaciom, takim jak np. Beksiński (Muzeum Historyczne w Sanoku) czy Ignacy Łukasiewicz (Muzeum w Bóbrce k. Krosna).

Bibliografia

- Białecki J.,
1960 *Zagadnienie regionalizmu na lekcji historii w klasie VI szkoły podstawowej i sposób wiązania go z materiałem programowym*, Wiadomości Historyczne, nr 2-3, s. 106-109.
- Biłos E.,
1998 *Regionalizm kreatywny w nowoczesnej szkole*, Częstochowa.
- Czajkowski J.,
1984 *Muzea na wolnym powietrzu w Europie*, Rzeszów-Sanok.
- Dunin-Wąsowicz A.,
1992 *Uwarunkowania pomiarowe kształtu i wielkości średniowiecznych placów miejskich*, Kwartalnik Historii Kultury Materialnej 40, z. 3, s. 341-346.
- Gąsowski J.,
2004 *Wyobrażenia historyczna uczniów [w:] Współczesna dydaktyka historii Zarys encyklopedyczny dla nauczycieli i studentów*, red. J. Maternickiego, Warszawa, s. 434-435.
- Gołaszewski T.,
1967 *Dziecko w muzeum*, Warszawa.
- Gluziński W.,
1980 *U podstaw muzeologii*, Warszawa.
- Krasnowolski B.,
2004 *Lokacyjne układy urbanistyczne na obszarze Ziemi Krakowskiej w XIII i XIV wieku*, cz. I, Kraków.
- Kunysz A., Mikołajtis J. (red.)
1975 *Muzeum i nauczanie*, Przemyśl.
- Lipowicz M.,
1961 *Jak wykorzystać wystawę muzealną w realizacji programu nauczania historii*, „Wiadomości Historyczne”, nr 2, s. 103-113.
- Lorentz S.,
1982 *Przewodnik po muzeach i wystawach w Polsce*, Warszawa.
- Malczewski J.,
2006 *Miasta między Wisłoką a Sanem do początku XVI wieku*, Rzeszów.
Muzea skansenowskie w Polsce, t. I i II, Poznań 1972.
Muzeum w służbie człowieka, Poznań 1972.
- Region i ludzie a historiografia i tożsamość. Materiały II Zjazdu Historyków Regionalistów w Gdańsku-Starbieniu*, 22-24 XI 1996, red. J. Borzykowski, Gdańsk-Ciechanów 1999.
- Unger P.,
1961 *Lekcja historii w muzeum*, „Wiadomości Historyczne”, nr 2, s.13-15.
1988 *Muzea w nauczaniu historii*, Warszawa,

- Zagrodzki T.,
1962 *Regularny plan miasta średniowiecznego a limitacja miernicza*, „Studia Wczesnośredniowieczne”, t. 5, Wrocław.
- Zielecki A.,
1989 *Kształtowanie spostrzeżeń i wyobrażeń u uczniów na lekcjach historii w muzeum [w:] Muzeum nauczania historii*, red. A. Zielecki, Rzeszów, s. 65-83,
2000 *Regionalizm w reformowanej szkole polskiej [w:] Szkoła a regionalizm, materiały z sesji popularnonaukowej (Jasło, 21 maja 1999 roku)*, red. W. Hap, Jasło,
2004 *Muzea [w:] Współczesna dydaktyka historii. Zarys encyklopedyczny dla nauczycieli i studentów*, red. J. Maternickiego, Warszawa.

The excursions to the museums and historical places, and their role in the teaching of the regional history. A voice in the discussion

One of the tasks of teaching in schools is to acquaint the youth with the history of their region on the background of the state history.

As the method of verbal memory still prevails in the history lessons, additional methods of activating students in the learning process should be introduced. Such methods are undoubtedly lessons conducted in museums and closely connected with them excursions to historic sites.

Different types of museums, for example, regional, open - air museums, technology and biographical ones give the opportunity to realize a wide range of topics within the framework of museum classes. Trips to historic sites can complement a variety of school curricular topics.

Ознайомлення з історією свого регіону на тлі історії держави є одним із завдань в навчанні молоді в школах.

Оскільки на уроках історії все ще переважає метод вербального навчання і запам'ятовування, потрібно запроваджувати додаткові методи активізації учнів в процесі навчання, і до таких методів, безсумнівно, належать уроки, проведені в музеях, та тісно з ними пов'язані екскурсії до історичних місць.

Різні види музеїв, як, наприклад, регіональні, музеї просто неба (скансени), технічні і біографічні дають можливість реалізації широкої тематики в рамках музейних уроків. Доповненням до них можуть бути екскурсії до історичних місць.